

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDARBEJDET AF

HARALD WEITEMEYER

II. BIND

FREDERIKSBORG AMT
KØBENHAVNS AMT
HOLBÆK AMT

KØBENHAVN 1920

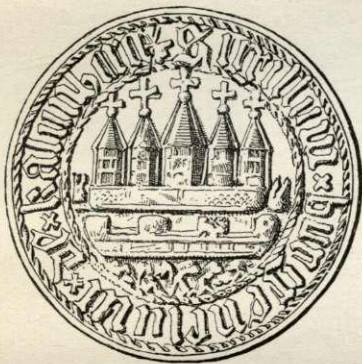
G. E. C. GADS FORLAG

(OSCAR GAD OG FREDERIK GAD)

Paa Holbæk Slots Ladegaards Mark og ved Ladegaardshusene har der ligget mindst en Snes nu sløjfede Høje, i hvilke der er gjort flere Fund fra Sten- og Bronzealderen (nu i Nationalmuseet).

Litt.: F. R. Friis, Bidr. til H.s Hist., Holbæk 1875 (med Benyttelse af et Manusk. fra 1847 i Nationalmuseet: J. H. Larsen, Bidr. til Kundskab om H. Købstad i ældre og nyere Tid). — Minder fra det gl. Holbæk, fortalt af en gl. Holbæk-Borger, 1911-12 (Særtr. af „H. Amts Dagblad“). — H. V. Clausen, „Fra Holb. Amt“ 1918, p. 92 fig. — Danske Byer og deres Mænd, XXVIII, under Medvirkn. af Otto Smith, Aarhus 1918. — Se ogsaa „Fra H. Amt“ 1910.

Kalundborg.

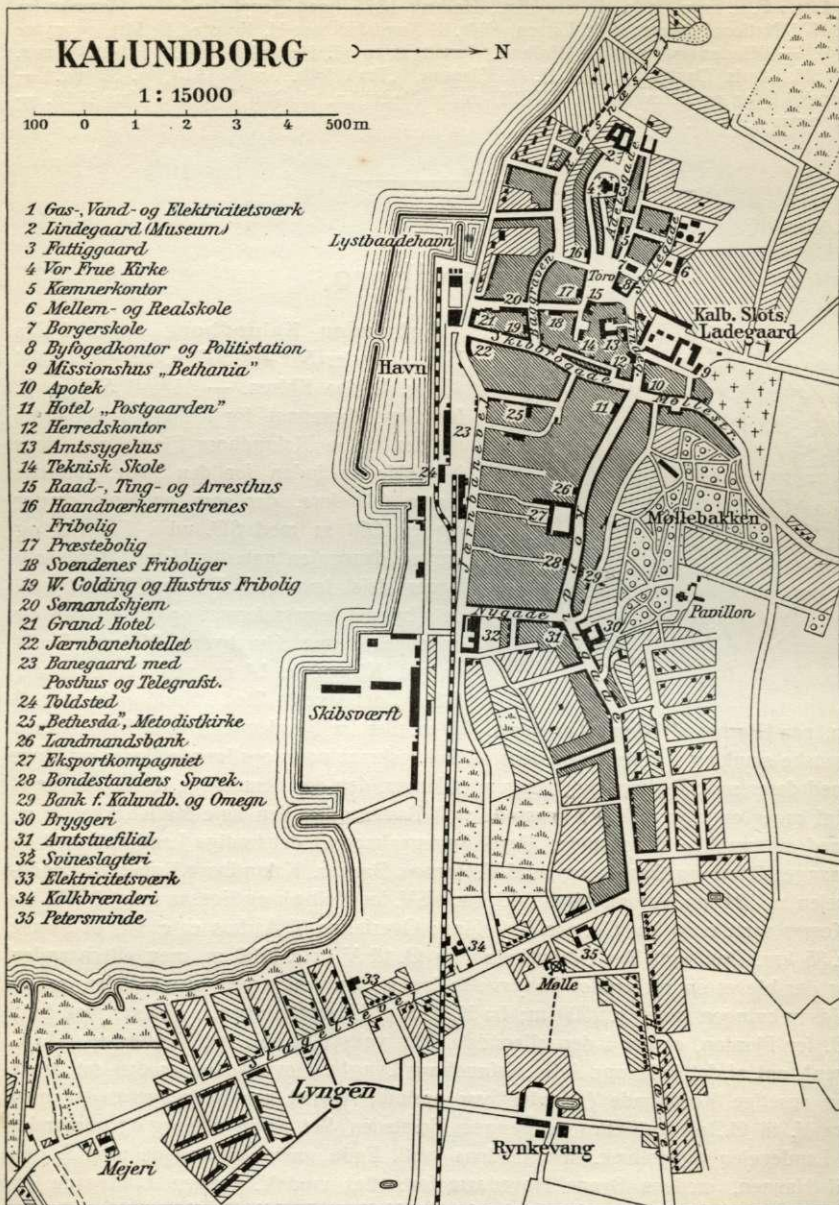

Købstaden Kalundborg ligger i Ars Herred under $55^{\circ} 40' 50''$ n. Br. og $1^{\circ} 29' 43''$ v. L. for Kbhvn. — $11^{\circ} 4' 57''$ ø. L. for Grw. (beregnet for Kirken) i det Indre af den dybe Kalundborg Fjord, paa dens Nordside og inden for den flade, sandede Halvø Gisseløre, der som en Mole skyder sig c. 1000 m mod SØ. ud i Fjorden og derved danner en naturlig Havn. Byen selv ligger dels lavt ved Fjorden (Nedrebyen), dels bygget terrasseformet op ad en Høj og oppe paa denne (Øvrebyen). Højeste Punkt er ved Kirken, c. 14 m, ved Torvet er der 6-8 m, det laveste Sted i Kordilgade er c. 3

m, paa Hjørnet af Nygade er der c. 6,3 m. Set fra Fjorden er Byens Beliggenhed ganske smuk og malerisk med dens ad Bakkeskraaningene opstigende Gader og Huse med deres røde Tegltage og „hængende“ Haver, den ejendommelige Kirke, der mægtigt rager op over hele Husmassen, og i Baggrunden den høje Møllebakke, 35 m, med sin smukke Bevoksning. Dertil kommer mod Ø. det frodige Landskab med de mange Kirker og Gaarde og mod V. Røsnæs Banker. Kalundborg ligger ad Landevejen c. 104 km V. for Kbhvn., 45 km VSV. for Holbæk og ligesaa langt NNV. for Korsør samt c. 50 km SV. for Nykøbing; Overfarten til Aarhus er c. 90, til Samsø c. 35 km. Den egtl. Bys Udstrækning fra Ø. til V. er c. 1200 m, men efterhaanden er der blevet en ret samlet Bebyggelse langs Landevejen paa begge Sider, saa at Udstrækningen nu er c. 2500 m; fra N. til S. er Udstrækningen c. 650 m; mod SØ., Ø. for Fjorden, er der i den allersidste Tid vokset et helt nyt Kvarter op („Lyng“, anl. af det 1917 opr. A/S „Kalundborg Lyng“). Hovedgaden er den ret brede og anselige Kordilgade („Kordel“ var oprindl. Navnet paa Nedrebyen), der gaar fra V. til Ø., og fortsættes ud gennem Forstaden *Skt. Jørgensbjerg* og udmunder i Landevejen til Holbæk. Fra Gadens vestl. Ende gaar Skibbrogade mod S. ned til Havnen, medens Byens Hovedaare fortsættes mod V. gennem Lindegade (og „Volden“) til Torvet, hvorfra Adelgade (før Mellemg.), tidl. Øvrebyens Hovedgade, fører N. for Kirken ud til Byens Vestgrænse og Landevejen ud paa Røsnæs, flankeret af to Gader, Munkesøgade mod N. og Præstegade mod S. Byen har i flere Partier et ret interessant Præg; flere Huse baade fra Middelalderen og den nyere

Tid er endnu bevarede, og Gadenavne som „Volden“, „Bag Graven“, „Skt. Olai Kirkestræde“, „Pavestræde“ og andre, minder ogsaa om Fortiden og Byens Stor-

hedstid i Middelalderen. Endnu ved Udgangen af 18. og Beg. af 19. Aarh. drev den en betydelig Handel paa England og Holland, men især paa Norge, store Handelshuse i Hovedstaden anlagde Filialer her, og den var i lange Tider

det vigtigste Overfartssted til Jylland. — Men da „Smakkefarten“ mell. K. og Aarhus ved 19. Aarh.s Midte afløstes af en fast Dampskibsforbindelse, hvorved de Rejsendes kortere Ophold i Byen fik Indtægterne til at gaa ned, da efterhaanden Tyngdepunktet for Overfarten flyttedes til Korsør, ligesom Aarhus kom i direkte Dampskibsforbindelse med Kbhvn., medens Konkurrencen fra de omligg. Byer voksede, gik det mere og mere tilbage. Først da de nye Baneanlæg kom fra 1874, blev der atter Fart i Byens Næringsliv, og det er nu i stadig Fremgang.

Byen har 33 Gader og Stræder og 1 Torv. Købstadsgrunden med till. Markjorder udgør 414 ha, og der var $\frac{1}{2}$ 1916 996 Huse samt 63 i Skt. Jørgensbjærg. Af Arealet var i 1912 140 ha besaaede, 13 Brak, 119 Grønfoder og Græsning, 25 Haver o. l., 70 Veje, Byggegr. o. l. og 45 ubenyttede.

Bygningernes saml. Brandforsikringssum var $\frac{1}{1}$ 1919 c. 4,500,000 Kr. Ved Vurdering til Ejendomsskyld i 1916 udgjorde den saml. Vurderingssum 10,114,000 Kr., deraf Jordværdien 2,946,000.

Med Kalundborg Købstads Kommune er forenet **Kalundborg Købstads Landdistrikt**, liggende i Ars Hrd. V., N. og SØ. for Byen; 1916: 576 Indb. med 69 Gde og Hse; 965 ha, hvoraf 1912 371 ha var besaaede, 15 Brak, 252 Grønfoder og Græsning, 15 Haver og 8 Skov. I Landdistriktet ligger: Hovedgaardene *Kalundborg Slots Ladegaard*, N. for Byen lige op til dens Gader, med c. 60 Td. H., Ejds. 470, Jordv. 320, c. 326 ha, deraf Ager 303, Eng 17; Mose 6; under Gden drives c. 55 ha lejede Byjorder; Gden har meget stor Besætning og Mejeri. Hovedgården *Lerchenfeldt*, i alt med Bøndergods c. 62 Td. H., Ejds. 500; under Hovedgården er 52,5 Td. H., Ejds. 450, Jordv. 312, c. 290 ha, deraf Ager 208, Eng 50, Skov 6 og Mose 22; 11 Huse. Desuden i Distriktet *Rynkevangshuse* og *Skt. Jørgensbjærgshuse**). Til Distriktet henregnes ogsaa største Delen af den smalle Landstrimmel mel. Saltbæk Vig og Sejerø Bugt, grænsende mod V. til Raklev S. og mod Ø. til Bregninge S., med *Saltbækvig*. Gd. Landdistriktet, hvis Beboere søger Købstadens Kirke, har Fattig- og Skolevæsen fælles med denne og bærer $\frac{1}{20}$ af Udgifterne til Kirke-, Skole- og Fattigvæsen. Dets Ejendomssk. var 1916 1,637,000 Kr., deraf Jordværdi 817,000 Kr.

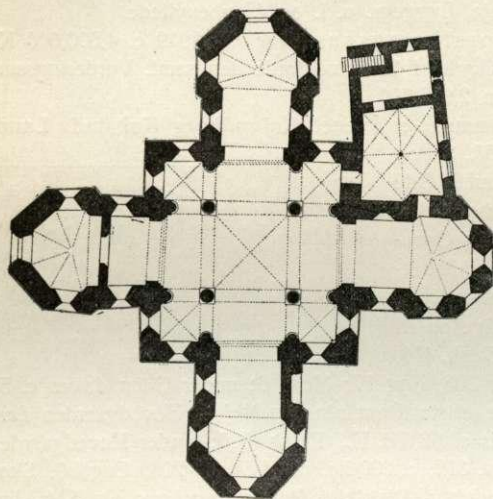
Af offentlige og andre **Bygninger** samt **Institutioner** nævnes:

Vor Frue Kirke. Efter Traditionen lod Esbern Snare ved Aar 1170 (Dske Atlas: 1171) opføre Kirken tæt ved sin Borg i Øvrebyen paa en med Ringmure omgivet Banke. Ved denne arkitektonisk mærkelige Kirke, der er en af de ejendommeligste i Norden og en af vore allerførste Teglstenskirker, kommer man mere til at tænke paa en Borg end en Kirke, og der har da ogsaa været fremsat Formodninger om, at den virkelig har været indrettet med fortifikatoriske Anlæg. Rimeligere er det dog at forklare dens usædvanlige Form som en nordisk Omdannelse af den byzantinske Kuppelkirke. Bygningens Grundform er det ligearmede græske Kors. Over Korskkæringen rejste man et kraftigt firkantet Taarn, c. 44 m, og et ottekantet ved hver af Korsenderne, noget mindre end Midttaarnet. De 4 Taarne fik Navn efter

*) Ifl. Reskr. af $\frac{11}{5}$ 1804 er Skt. Jørgensbjærgshuse henlagte under Kalundborg Bys Justits- og Politivæsen; men m. H. t. den ordinære Retspleje, Foged-, Skifte- og Auktionsvæsen henhører de under Ars og Skippinge Hrd. (se Kancelliskr. af $\frac{11}{5}$ 1815).

Helgeninderne Skt. Anna, Skt. Catharina, Skt. Maria Magdalena og Skt. Gertrud, medens Midttaarnet var helliget til Jomfru Maria. I Midtpartiet anbragtes fire, over 6 m høje Granitsøjler, der bar Midttaarnet, hvortil svarede Halvsøjler ved Væggene. Det Indre hvælvedes; Midtpartiet fik ribbeløse Krydshvælvinger, Korsarmene Tøndehvælvinger, afsluttede i Taarnfagene med en Slags mangesidige Kuppelhvælvinger. I Tidernes Løb ramtes denne sjældne Bygning af flere Uheld og undergik forskellige Forandringer. Aar 1314 brændte den, det vil sige Tagværket og Spirene, og efter Murværkets Forskellighed synes ved Genopførelsen Taarnenes Spidsgavle, mellem hvilke de pyramideformede Spir skærer ned, at

Grundplan af Kalundborg Kirke.
Opmaaling af Ahlmann.

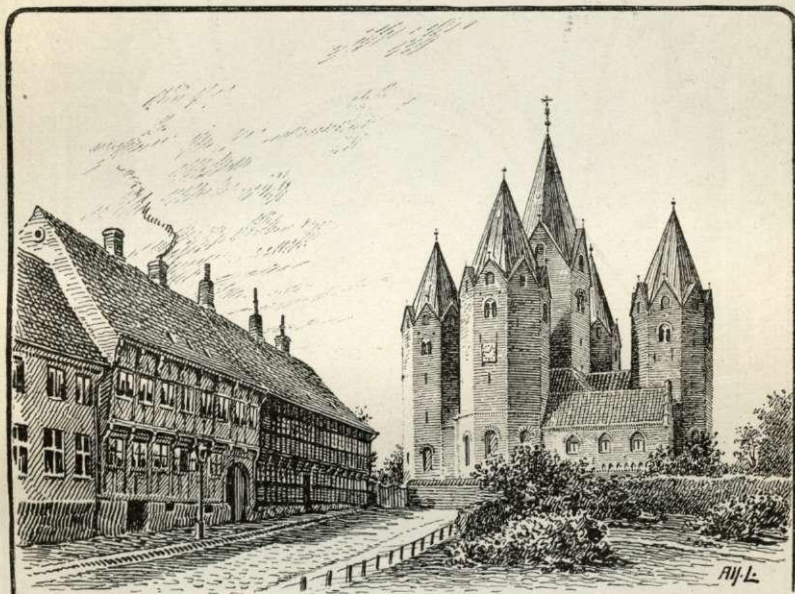
være satte til og Spirene at være gjorte noget højere. I den senere Middelalder blev der tilbygget i det nordøstre Hjørne et hvælvet Sakristi med en Midtsøjle og i det sydøstre et lille, nu atter fjernet Kapel. Senere føjedes der Portaler i Rokostil til Indgangene, og flere af Spidsgavlene blev nedtagne paa Gr. af Brøstfældighed. C. 1776 var der atter Ild i Kirken, hvis Taarntrapper kun var af Træ. Men det største Uheld ramte Kirken 1827, da Midttaarnet styrtede ned. Grunden til denne Katastrofe skal være, at man paa Chr. IV's Tid havde gravet en Kælder midt i Kirken, og man havde forudset Ulyk-

ken i de nærmeste Dage, før den skete, men for sent*). Om Morgenen 7. Sept. sank Muren lige ned i Kirken, skød de 4 Granitsøjler, hvorpaa Taarnet hvilede, til forskellige Sider, knuste Prædikestolen, fyldte Skibet og en Del af Koret med Sten og Grus og sønder slog Jærngitteret om Alteret. Spiret, der var belagt med tykke Blyplader, faldt derimod udvendig midt mellem søndre og østre Taarn uden at gøre de 4 Hjørnetaarne den mindste Skade. Det blev vel straks besluttet, at man vilde rejse Søjlerne og opmure de ødelagte Hvælvinger, men Pengene manglede, og Søjlerne blev foreløbig henlagte paa Kirkegaarden, medens det firkantede Midtparti blev tækket med røde Tegl og fik fladt gibset Loft. Saaledes henstod Kirken som et Misfoster i mange Aar, indtil der 1866 til Restaurationen bevilgedes af Staten c. 87,000 og af Kalundb. Kommune 20,000 Kr., hvortil i 1870 kom flere andre Tilskud til Midttaarnets Genopførelse. Arbejdet lededes af F. V. Tvede og varede fra 1867 til 1871. De 4 Søjler maatte delvis fornyes (de 3 Søjlebaser, der ikke kunde benyttes, findes nu ved Ligkapellet), Hvælvingerne indsattes, Midt-

*) Man havde allerede længe haft Opmærksomhed for Brøstfældigheden; 1812 blev det endog foreslaaet at nedrive alle 5 Taarne og give Kirken fladt Loft; da den ene Søjle 1814 viste sig at være kommet ud af sit Leje, anbragte man to Jærnstivere fra Søjlen mod Sidevæggene; saa vidt vides, blev disse Stivere senere borttagne, hvad der fremskyndede Ulykken.

taarnet rejstes, og dets Spir dækkedes ligesom de andre med Kobber. Men Restaurationen var fra vor Tids Synspunkt i mange Henseender utilfredsstillende, og i 1916 bevilgedes der af Staten en 4-aarig Bevill. paa i alt 62,000 Kr. til en fornyet Istandsættelse under Ledelse af A. Clemmensen. Arbejderne foregaar nu med den yderste Hensyntagen til de bevarede Rester af den gl. i Tidens Løb saa mishandlede Kirke. En stor Vinding er det, at det fra den forrige Istandsættelse stammende Cementpudslag, der dækkede alle Flader, atter fjernes, hvorved mange bortgemte arkitektoniske Enkeltheder atter kommer til Syne, Væggene kommer til at staa med de røde udfugede Sten, medens Hvælving- og Bueunderflader er pudsede. I Midttaarnets to sydøstre Hjørner er fremdraget og rekonstrueret et

Kalundborg Kirke og de gamle Huse i Kirkestræde.

indvendigt Trapparhus, og ligeledes er de gl. Portaler paa Sydføjens Østside samt i Nord- og Vesttaarnet førte tilbage til deres oprindl. Skikkelse. I Korets nordre Vindue er fremdraget en Rest af et romansk Kalkmaleri.

Af Kirkens Inventar maa først og fremmest nævnes den rigt udsk. og stafferede Altertavle (Christi Fødsel, Nadveren og Himmelfarten, ved Siderne Korsfæstelsen og Opstandelsen, desuden de 4 Evangelister m. m.), skaaret af Lorens Jørgensen i Holbæk, skænket 1650 af Hans Lindenov, Lensmd. paa Kalundb. Slot, og hans Frue, Chr. IV's og Kirstine Munks Datter, Elisabeth Augusta, hvis Vaabener er anbragte paa den; øverst ses Fr. III's Navneciffer (1870 fandtes i Alteret et Relikviegemme af Bly, der atter indmuredes i det). Paa Alteret et forgyldt Malmkrucifiks fra 12. Aarh. Den nyere Prædikestol af Egetræ har 5 Malerier (Evangelisterne og Paulus) af A. Dorph, skænkede af Lensgreve Chr. Lerche. Den smukke romanske Granitfont har en Krans af Palmétrydelsér. I Koret er ophængt en Bronceylsekrone, skænket 1713 af Raadm. Chr. Vorndran og Hustru Karen Jensd. Voller. Af Epitafier nævnes: i nordre Kors-

arm et Epitafium fra 1661 over Præsten Laur. Nielsen Gram med Hustru og 3 Børn, staaende inde i Kirken; i søndre Korsarm et Epit. over Hercules Overbergh, rimeligvis den c. 1600 afdøde kgl. Bygmester, og en Tavle med versificeret Indskr. over Sidsel Jensdatter, † 1578; i Sakristiet et Epit. fra 1695 over Niels Nielsen Siersted, Borgmester i Kalundb., og Hustru. Rigsrd. Knud Pedersen

Kalundborg Kirkes Indre. Søndre Korsarm.

Gyldenstjerne til Tim, der var Lensmd. paa Kalundb., medens Chr. II sad fangen der, blev begravet midt for Alteret, men Ligstenen med hans udhuggede Billede er for længe siden forsvundet. Den mindste af Kirkens 4 Klokker („den blaa Klokke“) er fra 1502*). (Om Kirken se Worsaae, i „Danske Mindesmærker“ I, med Tegn. af Heinr. Hansen; J. B. Løffler, Udsigt over Danmarks Kirkebygn., p. 238 fl.; Blom, Befæstede Kirker i Danm. fra den ældre Middelald., i Aarb. f.

*) Da man 1870 vilde nedtage denne Klokke fra det østre Taarn, fordi den ikke stemte i Tonen med de andre, opdagede man først Aarst. 1502 paa den, hvorfor den blev bevaret; den bruges nu kun som Klokke for Uret.

n. Oldk. 1895; Ekhoﬀ, Kyrkornas egenskab af försvarsverk, stds. 1899; Løﬄer og Mackeprang, Har Kalundb. Kirke haft Murkrone og Skyttegang, stds. 1902. Ekhoﬀ, i Antiqv. Tidskr. f. Sverige XIII; Vilh. Lorenzen, i Revue de l'art chrétien, mai 1907. Om Epit. se Lund, Mal. Portr. IX, 94. Opmaal. af Kirke, Tegn. af æ. n. Ark. Saml. IV, 3. R.).

I det sydvestre Hjørne af Vor Frue Kirkegaard og indføjet i Kirkegaardsmuren ligger **Ligkapellet**, en lille, men temmelig høj Bygning af røde Munkesten i Munkeforbandt, vistnok fra 15. Aarh. De kamtakkede Gavle er smykkede med rektangulære Blindinger, af hvilke de 3 midterste paa østre Gavl har Mønstermurværk i Zigzag; om alle fire Ydermure løber Tandsnitskifter. Oprindl. var Bygningen ved et Bjælkeloft delt i 2 Stokv., der fik Lys gennem en Række smaa fladbuede Vinduer, omrammede af spidsbuede Blindinger; paa Væggene i øverste Stokv. fandtes Kalkmalerier og en Indskr. med gotiske Bogstaver: „Laus in deo in perpetuum“. Indgangen til nederste Stokv. var fra Kirkegaarden gennem en smukt profileret Dør. Huset tjente, i alt Fald efter Reformationen, til Bolig for Rektoren ved Byens Latinskole og, da denne 1739 blev nedlagt, til Fattigskole og senere Fattighus. I 1877 underkastedes det en grundig Restauration og omdannedes til Ligkapel; Bjælkeloftet mellem de to Stokv. fjærnedes, og Indgangsdøren gjordes bredere, men de gl. Vinduesaabninger bibeholdtes.

I det modsatte, sydøstl. Hjørne af Kirkegaarden ligger, ligeledes indføjet i Muren, den gamle, sent middelalderlige Kirke-lade, opf. af Munkesten, sædvanlig kaldet „Dronning Margrethes Vognport“. Den omdannedes senere til Latinskole, men har siden 1739 tjent til Vognport og Material-

hus, indtil den 1918-19 indrettedes til Varmehus for Kirken og samtidig underkastedes en grundig Istandsættelse. Den har i hver af Gavlene en stor fladbuet Ladeport og derover en Blindingsdekoration i Gavlfeltet; i Sidemurene Lyssprækker, der indvendig sidder i fladbuede Blindinger. Efter at den i 1905 var blevet købt af Nationalmuseet, er den 1918 blevet overdraget Kirken.

Ved Kirken, der er selvejende, er ansat en Sognepræst. Den ejer i Kapitaler c. 6600 Kr. og c. 700 Kr. i aarl. Afgift af Jorder; dens Gæld er c. 18,000 Kr.

Metodiskirken Bethesda, i Bethesdagade, en lille Bygning med Taarn, er indv. ^{14/6} 1891. — **Missionshuset Bethania**, ved Indg. til Skt. Olai Kirkegaard, er opf. 1892.

Paa den 1886 nedlagte **Vor Frue Kirkegaard** findes fl. interessante Ligsten (se Algreen-Ussings nedenn. Bog p. 119 flg.) og bl. a. et Gravmæle af Freund over Præsten Peder Holst, † 1832. Ved den forrige Restauration blev et lille Kapel paa Kirkens Sydøstside nedrevet, og 12 Kister derfra blev nedgr. paa Kirkegaarden. Den eneste nuv. Kirkegaard, **Skt. Olai Kirkegaard**, ved Byens nordl. Udkant, henved 3 ha, blev anlagt 1831; bl. a. ligger her begr. Forf., Læge H. A. Hertz, † 1863

Fonten i Kalundborg Kirke.

Raad-, Ting- og Arresthuset, ved Østsiden af Torvet, paa den gl. Slotsplads, er en 2 Stokv. høj Bygning, opf. 1854 for c. 60,000 Kr. Det er fælles for Byen og Ars og Skippinge Hrdr. og indeholder, foruden Retslokaler, Kontorer osv., Plads til 16 Arrestanter.

Det kommunale Skolevæsen — ny Skoleordning 1901 med Fællesundervisning for Drengene og Piger — omfatter: **Mellem- og Realskolen**, Skolegade, opf. 1886 (Murermester J. P. Nielsen), der har 5 Klasser og 1918: 136 Elever; **Borgerskolen**, mellem Skolegade og Torvet, opf. 1873, med 3 fortløbende Klasser og 240 Elever. **Forskolen**, Torvet, opf. 1906 (Arkt. J. P. Nielsen), med 4 fortløbende Klasser og 502 Elever. Ved Skolerne er i alt ansat 18 Lærere og 8 Lærerinder. — **Teknisk Skole**, opr. 1862 af Haandværkerforeningen, fik 1887 sin egen Bygning i Slotsvænget (J. P. Nielsen), udvidet 1895, c. 100 Elever. — **Handelsskolen**, opr. 1898, benytter Borgerskolens Lokaler. — Desuden er der en mindre Privatskole.

Kalundborg og Omegns Museum, opr. 1907, aabnet 1910, har Lokaler i den Nationalmuseet tilhørende Lindegaard (se p. 424). Foruden en lille forhist. Samling indeholder Museet Billeder og andre Erindringer fra det gl. Kalundborg og en udmærket Saml. af Bondesager fra Omegnen, især fra Røsnæs, hvis særprægede Kultur har megen Interesse; der findes saaledes en fuldstændig og velordnet Saml. af Røsnæsdragter og et typisk Stueinteriør med blomstermalede Møbler og hjemmevævede Sengeførhæng. Ejendommeligt for Røsnæs var det, at Bordene (ofte Kisteborde) ikke som ellers paa Sjælland placeredes ved Vinduessiden, men efter ældgammel Skik ved en af Stuens Tværvægge (Illustr. Vejledning ved Kredslæge J. S. Møller, 1915).

Amtssygehuset, ved Raadhuset, opf. 1872, er bestemt for Byen og Amtets Landkommuner; det har 37 Senge og 2 Celler, hvoraf 14 Senge for epidemiske Sygdomme i Epidemisygehuset, som er opf. 1891 (Arkt. Fr. Levy). Det er vedtaget at opføre et nyt Sygehus i Nyvang Ø. for Møllebakken med c. 80 Senge. — **Fattiggaarden**, Adelgade ved Kirken, har Pl. til 36 Lemmer. Til Fattiggaarden hører „Rækken“, en Saml. Smaahuse ved Kirken, som afgiver dels Friboliger, dels Boliger mod moderat Leje. — Et **Alderdomshjem** er under Opførelse paa Vejen op til Møllebakken; det faar c. 40 Pladser og skal koste c. 300,000 Kr. (Arkt. Jensen Wærum).

Milde Stiftelser: **Kalundborg Asyl**, ved „Volden“, stift. 1840, har Pl. til c. 50 Børn og ejer c. 6000 Kr. — **Haandværksmestrenes Fond og Fribolig**, Torvet, opr. 1850 af den da stift. „Haandværksmestrenes Forening“ (fra 1862 kaldet „Haandværkerforeningen“); Bygningen, opf. 1856 for 10,900 Kr., afgiver Fribolig for 8 trængende Haandværksmestre og deres Enker; Fonden ejer en Kapital paa c. 5000 Kr. — **K. Haandværkssvendens Sygekasse-Forenings Stiftelse**, Slotsgade, opf. 1882 paa en af Kommunen skænk. Grund; Bygningen har 8 Lejligheder, der dels er Friboliger, dels udlejes til moderat Pris til Foreningens Medl. og deres Enker; Stiftelsen ejer c. 4000 Kr. — **W. Colding og Hustrus Fribolig**, Bag Graven, opr. 1893 af Gross. Colding († 1893) med livsvarig Fribolig for 6 Familier; Stiftelsen bestyres af Borgmesteren, to Byraadsmedl. og den ældste af Legatstifterens Sønner. — Desuden forskellige Understøttelsesforeninger, som Brødrenes Hjælpeforening, Arbejdernes Sygekasse m. fl.

Af komm. Anlæg nævnes desuden: **Gas- og Vandværket**, mod N. i Byen ved Skolegade, anl. 1894-95 for c. 216,500 Kr., Vandforbruget pr. Døgn er c. 450 m³. **Elektricitetsværket**, stds., anl. 1908, producerer aarl. c. 300,000 Kilowattimer;

mod SØ. ved Lyngen er der anl. et Hjelpeværk under Svinninge-Værket, med hvilket K. Elektrsv. har Akkord om at købe Strøm.

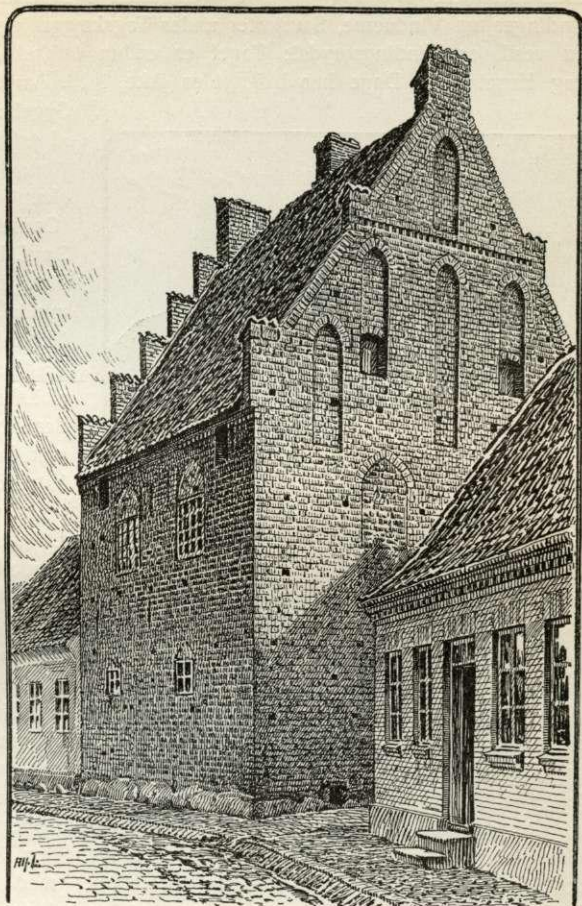
Banegaarden, Endepunkt for den nordvestsjællandske Jærnbane, er opført 1875. Med Banegaarden er forbundet **Posthus** og **Telegrafstation**. **Toldkamret**, ved Banegaarden, er opført 1874.

Af andre Bygninger nævnes: *K. og Omegns Bank*, Kordilgade, opf. 1912 (Arkt. Jensen Wærum); *Landmandsbankens Afdeling*, Kordilgade, opr. 1883, egen Bygn. fra 1916, *Apoteket*, Lindegade (se ndfr.). I Strandstræde ligger et Sømandshjem, opr. 1913. I det 1898 nyopf. Hotel Postgaarden er et Teater i en Sidebygning.

Paa Skt. Jørgensbjerg staar *Fredstenen*, Grænsemærket for Byens gl. Retsomraade, en Granitsten med den gamle Indskrift: „Fredssteen er Callundborg Wartegegn“ (se Hugo Matthiessen, Gl. Vartegn i „Vor Fortid“ 1917).

Lystanlæg. Fra Havnen og Banegaarden gaar langs med Fjorden *Strandpromenaden*, anlagt af Byens Forskønnelsesselskab. Paa **Møllebakken** N. for Byen, som før var en nøgen Banke med 7 Stubmøller, er der et smukt, 1866 paa-begyndt Anlæg, c. 7,5 ha, der oprindl. skyldes en Privatmand (Købmand O. M. Thrane), men nu ejet af Kommunen; i Anlægget er 1892 opført af et Aktieselsk. en Pavillon i maurisk Stil med Taarn (56,5 m o. H.), hvorfra der er meget vid Udsigt. Indgangsportalen i Kordilgade er opf. af Forskønnelsesselskabet.

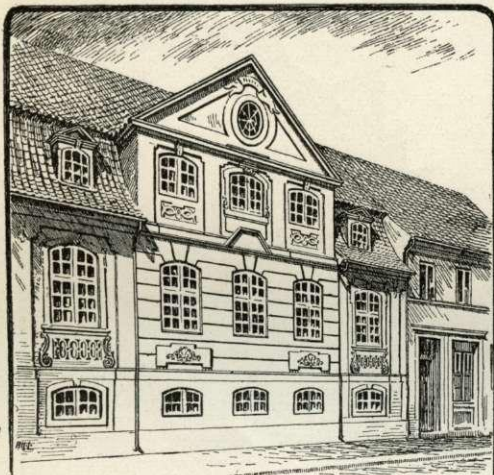
Gamle Huse. Byen er rig paa maleriske gamle Stræder og Smøger, ofte med Stentrapper, omgivet af lave, kalkede, teglhængte Smaahuse. Især findes saadanne Partier i den uberørte vestl. Del af Byen omkr. Kirken, hvor der i de senere Aar

Stenhus i Præstegade.

er gjort meget for at fastholde det karakteristiske Præg, som har saa stor Betydning for Kirkens Virkning i Byen og i Landskabet. En Række af de ældste og interessanteste Bygninger her er fredede eller købt af Nationalmuseet. Foruden de to ovenfor omtalte middelalderl. Stenhuse paa Kirkegaarden gælder dette saaledes det smukke lille Stenhus paa Hj. af Præstegade og Skibslaaebanken, en sentmiddelalderl. Bygning af røde Munkesten i Munkeskifte med spidsbuede Blindinger om Vinduerne, Savskifter under Tagskægget og Trappegavle, af hvilke den vestl. er blindingsprydet; Taget er endnu tækket med Munketegl. Hvad Brug Huset i gl. Dage har haft, vides ikke, i 19. Aarh. tjente det en Tid som

Apoteket.

Sygehus og beboedes senere af private; 1905 købtes det af Konsul Chr. W. F. Bestle, som skænkede det til Nationalmuseet (Opmaal. i æ. nord. Arkitektur, Saml. III R. 3, Bl. 11-15). Bedre hist. kendt er den anseelige middelalderl. Gaard Adelgade Nr. 6-8, der efter en urigtig Tradition skulde være bygget af Esbern Snare til hans Broder Absalon, men som sikkert nok har været i de senere katolske Bispers Eje (1401 nævnes „bispgaarden“ i K.). Et Par Aar efter Reformationen skødedes Dele af denne Bispegaard til Privatfolk, og 1539 fik Byen den vestl. Fløj overladt til Raadhus; som saadant brugtes

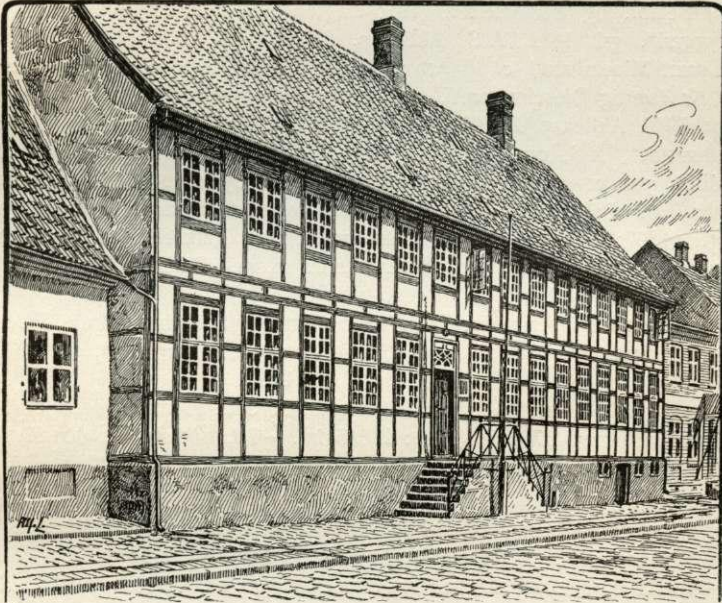
den til det nye Raadhus' Opførelse 1854; Arresterne fandtes dels i Kælderen, dels i Stueetagen ved Siden af Raadhussalen. Tingstuen og Arrestforvarerens Bolig laa i senere, nu atter forsvundne Tilbygninger mod N. og S. Det fhv. Raadhus tilhører endnu Kommunen, som ogsaa har erhvervet Sydfløjen. Begge Bygningsdele er af sentmiddelalderlig Grundmur, men Munkestenene er delvis overkalkede. I Raadhusgavlen er der Spidsbuer om Døre og Vinduer; selve den glatte Gavlspejs er senere ommuret. Den lavere Sydlængde har ud mod Gaden ejendommelige Blindingsdekorationer med skaktavlmurede lodrette Stave. Sandsynligvis har Bispens Gaard endnu haft to Længder ordnede om en firkantet Gaardsplads. — 1539 nævnes et Hus i K., der har været Stald til den gl. Biskopsgd., og 1540 og 42 et øde Stenhus, der kaldes „den gl. Biskopslade“.

I Adelgades søndre Side op mod Kirken ligger flere Bindingsværkshuse fra Renæssancetiden. Det aneligste, Nr. 19, der har Akantusblad-smykkede Knægte og retvinklede Tavler med rigt varierede Murstensmønstre, tilhører Kommunen og er istandsat 1907 (Arkt. C. M. Smidt); en lign. Naboejendom, Nr. 17, er erhvervet af Nationalmuseet. Fra det udskaarne Bindingsværks sidste Periode stammer endvidere Lindegade Nr. 1-3, Hj. af Skibbrog., paa hvis Dørhammer er skaaret: „Gud vel-signe din Indgang oc bevare din Udgang INBH 1681“. Et aneligt Bindingsværks-kompleks er *Lindegarden* V. for Kirken, oprindl. opf. af Hans Lindenov, Chr. IV's Svigersøn, som Avlsgaard og efter ham bl. a. ejet af Joach. Gersdorf og af Statholder

Jørgen Bjelke. De lave gulkalkede Længer har faaet deres endelige Form i Løbet af 18. Aarh., da bl. a. Amtsforvalter Rasmus Salten († 1762) c. 1755 forlængede Nordfløjen med 7 Fag i V. og her indrettede en Sal med Stukkatur i Rokokostil, ligesom der findes andre Interiører. I 19. Aarh. var Gaarden Købmandsgd, indtil den 1907 købtes af Etatsrd. G. Bestle, som har skænket den til Nationalmuseet; nu bruges den for største Delen af Museet (se p. 422). Den er kendt for sit Spøgeri.

Byens smukkeste Bygning fra 18. Aarh. er Apoteket, Lindeg. 4, med sirlig, grundmuret og pudset Rokokofaçade. Trods Ildebrande har Kordilgade bevaret enkelte gl. Bindingsværksgaarde, saaledes Nr. 8 (med Svale i Gaarden) og Nr. 3, den

Den Lundske Købmandsgaard.

statelige Lundske Købmandsgaard. Fra Tiden henimod 1800 findes enkelte Sandstensskilte og Gadedøre. Fra Nyklassicismens Tid stammer Torvet Nr. 12 og Pakhuset Skibbrog. 27. Ved Opgangen til Møllebakken staar endnu Byens gl. Accisebod. (Litt.: C. M. Smidt, Fra det gl. Kalundborg, i Fra Holbæk A. 1908, og Lindegaarden, i „Archit.“ IX, 1907).

Indbyggertallet var $\frac{1}{2}$ 1916 5277 (1801: 1322, 1850: 2490, 1901: 4322); med Forstaden *Skt. Jørgensbjerg* var Tallet 5711. Efter Erhverv fordeltes Købstadens Befolkning 1911 i flg. Grupper: 1478 levede af Haandv. og Industri, 1271 af Handel o. l., 661 af Transport, 143 af Landbrug, 198 af Fiskeri, 3 af Mejeridrift, 248 af immateriel Virksomhed, 372 var Tyende o. l., 198 levede af deres Midler, 99 væsentligst af oftl. Understøtt., 61 var uden opgivet Erhverv. Ved Siden af Haandv. og Industri samt Handel har Fiskeriet en ikke ringe Betydning. Der var i 1917 62 virkelige Fiskere og 22 Lejlighedsfiskere; Værdien af Fiskeriet var 124,000 Kr., og Redskabernes saml. Værdi 67,700 Kr.; Fiskerne havde s. Aar 27 Motorfartøjer og 41 andre Baade, i alt vurd. til 83,900 Kr.

Ved Udg. af 1915 var der i Kalundb. hjemmehørende 21 Sejlskibe med 5017, 16 Motorsk. med 259 og 5 Dampsk. med 1255 R.-T., samt 165 Baade. I den udenrigske Fart klareredes 1913 for indgaaende 201 Skibe med 49,406, for udg. 226 Skibe med 9635 Tons Gods; i den indenrigske Fart for indg. 639 Skibe med 6822, for udg. 620 Skibe med 4324 T. Gods. Ved Kalundborg Toldsted indbragte Indførselstolden 19^{13/14} 36,915 Kr.

I Kalundborg holdes Markeder i Febr., Marts, Maj (Foraarsm.), Juni, Juli (Sommerm.), Sept., Okt. og Nov. (Efteraarsm.) med Heste og Kreaturer, som dog ikke har stor Betydning. Torvedag hver Tirsdag og Lørdag.

Af større industrielle Anlæg nævnes: et Andelssvineslagteri (grl. 1896), tillige Pøsefabr. og Fedtsmelteri (1916 slagtedes over 22,400 Svin), c. 16 Arb.; „K. Bryggeri“, grl. 1881, A/S, Aktiekap. 200,000 Kr., fremstiller Bayersk- og Hvidtøl samt Mineralvand, c. 18 Arb.; „K. Motorfabr.“, A/S, opr. 1915, Aktiekap. 100,000 Kr. (særlig Dieselmotorer), c. 35 Arb.; Elektro-mekanisk Fabrik „Avanti“, A/S, opr. 1916, Aktiekap. 250,000 Kr., med stor Fabriksbygn. i Nyvang, c. 50 Arb.; „K. Skibsværft“, A/S, opr. 1916, Aktiekap. 1 Mill. Kr. (Bestyrelsen kan udvide til 2 Mill.), paa et c. 4,4 ha stort Areal, lejet af Byen, c. 500 Arb.; Valentins Læderfabr., grl. 1870, c. 15 Arb.; en Maskin- og Cyklefabr.; K. Sav- og Høvlværk, grl. 1897; desuden flere Maskinfabrikker, et Kalkbrænderi, to Skibs- og Baadebyggerier, en Tobaksfabr., 4 Bogtrykkerier m. m. (Dampmøllen „Kalundb.“, A/S fra 1914, er solgt 1919).

I Byen udkommer 3 Aviser: „K. Avis og Arts og Skippinge Hrdrs. Tidende“, grl. 1857 (udgaar paa Samsø som „Samsø Avis“), „K. Dagblad“, grl. 1877, og „K. Folkeblad“ (og „Samsø Folketidende“), grl. 1907.

Kreaturholdet var ^{15/7} 1919: 210 Heste, 81 Stkr. Hornkv. (deraf 59 Køer), 19 Geder, 61 Faar og 67 Svin (1914: 278 Svin). — I Landdistr. var der 87 Heste, 574 Stkr. Hornkv. (deraf 309 Køer), 5 Geder og 37 Svin (1914: 124).

Byens Øvrighed bestaar af Politimesteren og en folkevalgt Borgmester. Byraadet bestaar foruden af Borgmesteren som Formand af 11 Medl.

Finansielle Forhold. Af Indtægterne i 19^{18/14} nævnes: Skatter 102,346 Kr. (heraf Grundsk. 1247, Hussk. 10,136, Ejendomsskyld 2934, Opholdskommunesk. 86,777, Erhvervskommunesk. 1227, Aktieselskabssk. 5654, heri fragaar i alt 5629 i uerh. Skatterest.), Oversk. af Vandværk 8211, Gasv. 19,626, Elektricitetsv. 21,976, Afgifter eft. Næringsloven m. fl. Love 7717, Bidr. fra Landdistr. 8061, Tilsk. fra Statsk. i H. t. Lov Nr. 85 af ^{15/5} 1903 5002; af Udgifterne: Byens Bestyrelse 6103, Fattigvæs. 18,386, Hjælpekasser 3167, Bidr. til forsk. Formaal 3292, Alderdomsunderst. 14,482, Skolevæs. 49,630, Rets- og Politivæs. 9820, Medicinalvæs. 4255, Gader, Veje og Kloakker 5029, Gadebelysn. 3865, offtl. Renlighed 960, Brandvæs. 1803, offtl. Lystanlæg 800. Kommunen ejede ^{15/3} 1914 1,069,902 Kr., heraf i faste Ejend. 899,000 og skyldte 691,236 Kr.; Legatbeløbet var 100,731 Kr. Skatteproc. var 19^{18/10} 5,6, Ligningsproc. 7,0.

Kommunens faste Ejendomme er: Raad-, Ting- og Arresthuset, Syge- og Epidemihuset (disse 3 ejes af Komm. i Forb. med Amtskommunen), endvidere de 3 Kommuneskoler, Gas- og Vandværket, Elektricitetsværket, Fattiggaarden, forsk. mindre Ejendomme og Jordlodder, en Tørvemose samt de tidligere Øer Store- og Lille-Vrøj, der er inddæmmede fra Saltbæk Vig og nu landfaste.

Byens Politikorps bestaar af 1 Overbetjent og 6 Betjente. Et fast Brandkorps er opr. 1896 og bestaar af 1 Brandinspektør, 2 Assistenten og 14 Brandmænd.

I *Kalundborg og Omegns Bank* (opr. 1898), Aktiekap. 2 Mill. Kr., var $\frac{31}{3}$ 1917 Reservef. 340,000, Indskuddet 12,606,138 Kr. (Laane- og Sparekassen i K., opr. 1869, ophørte 1899, og dens Akt. og Pass. overtoges af K. og Omegns Bank). Endv. *Landmandsbankens Afdeling* i K. (opr. 1883) og en Afd. af *Den sjæll. Bondestands Sparekasse*.

Havnen, ved den dybe og let tilgængelige Kalundborg Fjord og beskyttet af Halvøen Gisseløre, har gode Betingelser, og den har ogsaa i ældre Tid været regnet for Sjællands bedste Havn næst Københavns. Det er dog først i det 19. Aarh., at der er gjort noget alvorligt for den. Den gamle Skibsbro, der deltes i en vestl. Arm, som benyttedes af Færgesmakkerne, og en østl. til Handelskibenes Brug, er fjærnet for at give Plads til Dampskibsfarten; 1853-54 opførtes der en Stenmole m. m., og senere er der foretaget nye Udvidelser, saaledes 1898, da Bolværket udvidedes mod S., 1908-9, da den for en Bekostn. af c. 204,700 Kr. fik sin nuv. Dybde, 6,9 m (ligesom i Renden der fører ind til den), og udvidedes c. 300 m mod V., og 1916-18, da den ved Skibsværftets Anlæggelse for c. 700,000 Kr. udvidedes mod Ø. Havnens Størrelse er nu c. 68,000 m², Dybden c. 4-7 m (den vestl. Del dog kun 2-3 m); Havnepladsens Størrelse er c. 9750 m²; Bolværkernes Længde c. 600 m. Havnevæsenet bestyres af et Byraadsudvalg (4 Medl. med Borgm. som Formand), under hvilket sorterer en Havnefoged. Indtægter af Havne- og Bropenge var 19^{13/14} 66,637, Pladsleje 4827 Kr.; Havnekassen ejede $\frac{31}{3}$ 1914 732,727 Kr., heraf i faste Ejend. 634,000, og skyldte 382,129 Kr. Paa Østmolen et fast grønt Fyr, paa Gisseløres Sydspids et hvidt Fyr med Formørkelses. Ved Havnen er der Lodser, som lodser mod S. til Korsør og Nyborg, mod V. til Fredericia, mod N. til Frederikshavn og mod Ø. til Sundet.

Kalundborg udgør i gejstl. Henseende eet Sogn. — Den er Bolig for en Dommer og en Politimester (se p. 396). Den hører under Holbæks Amtstuedistrikt og K. Lægekr. og har et Apotek (opr. 1682). Den hører til Amtets 4. Folketingsvalgkreds, for hvilken den (tillige med Onsbjerg paa Samsø) er Valgsted, K. Skatte- og Skyldkr. og 2. Udskrivningskreds' 370. Lægd samt er Sessionssted for Lægderné 1 og 352-371.

Ved K. Toldsted er ansat 1 Toldforvalter og 3 Assistenten, ved Postvæsenet 1 Postmester og 5 Ekspedienter, ved Telegrafvæsenet 1 Telegrafbestyrer og 4 Assistenten.

Anlægget af den nordvestsjællandske Jærnbane blev (efter Fremkomsten af forskell. Projekter, bl. a. det at føre Banen over Frederikssund og paa en fast Bro over Roskilde Fjord) if. Lov af $\frac{20}{2}$ 1869 overdraget til det sjæll. Jærnbaneselskab ved Konc. af $\frac{2}{10}$ 1871. Den 79 km lange Bane fra Roskilde over Holbæk til Kalundborg, der byggedes af Privatbanken, antages i det hele at have kostet c. 9,6 Mill. Kr., men stod kun Selsk. i $7\frac{1}{3}$ Mill.; den aabnedes $\frac{30}{12}$ 1874, foreløbig dog kun for en indskrænket Drift indtil $\frac{1}{5}$ 1875 (se p. 217). Ved de sjæll. Jærnbanners Køb if. Lov af $\frac{2}{7}$ 1880 overgik den sammen med Selskabets øvrige Baner til Staten. Om *K.-Værsløv-Slagelse Banen* se under Slagelse. Paa Statsbanerne befordredes 19^{17/18} 107,683 Rejsende fra Kalundborg; Totalvægten af Gods og Kreaturer ankommet til K. var 43,065 og afgaaet fra K. 50,875 Tons. Dampfærgefarten over Samsø til Aarhus er fra Sept. 1914 overtaget af Staten.

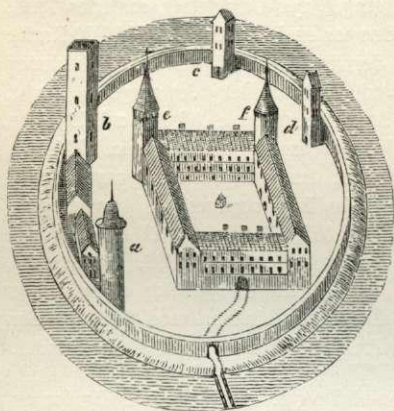
Historie. Navnet Kalundborg (i Vald. II's Jordeb. Kalundæburgh og Kalændæburgh, i 16. Aarh. Kallingborg; man har ment, at Navnet skal komme af Kaa, ∴ Allike) opstaar først, da Esbern Snare c. 1170 havde anlagt den faste Borg og Kirken her. Man

ved dog, at der tidligere har ligget Beboelsespladser ved den rolige og dybe Kalundborg Fjord eller, som den i gl. Dage kaldtes, *Hærvig*. Saaledes er *Kordel* (1401 Cordel, 1361 Cordale), der i Middelald. regnes som en særlig Bydel, muligt den ældste By, hvad Beliggenheden ved Havnen taler for. Om *Rynkevangshusene* (1361 Rinkøwe) skulde være Minde om en forsv. By, er mere usikkert.

Kalundborg var dog i den første Tid af underordnet Betydning ved Siden af Borgen, som efter Esbern Snares Død gik over til hans Datter „Fru Ingeborg af Kalundborg“, der var g. m. den ansete Drost Peder Strangesøn († 1241), og som senere beskyldtes for at have sluttet sig til Kong Valdemars Fjender, hvorfor K. blev inddraget under Kronen 1262. I de næste Aar forfaldt Borgen saaledes, at den norske Fribytter, Jarlen Mindre Alf, 1285 let fik den i sin Magt og plyndrede hele Egnen. Erik Menved lod den paa ny befæste og gav sin Broder Chr. den i Forlening. Senere fik den hallandske Herremand Knud Porse den i Forlening af Chr., da han var bleven Konge, som

„Grevskabet Kalundborg“ sammen med Samsø m. m. Efter dennes Død 1330 beholdt hans Enke Ingeborg Lenet. Men da Vald. Atterdag var kommet til Regeringen, gjorde han hende Besiddelsen af Slottet stridig og begyndte at belejre det 1341; men hun blev understøttet af Grev Gerts Sønner, Henrik og Claus, saa at Kongen maatte hæve Belejringen med et Tab af 2000 Mand. Ved et Forlig af $\frac{1}{10}$ 1341 afstod dog Fru Ingeborg Slottet med det gode mod at beholde Halland paa Livstid. Pinsedag $\frac{24}{5}$ 1360 holdt Kong Vald. det bekendte Danehof i K., hvor det kom til Forlig med Hertug Vald. af Sønderjylland og den jyske Adel*). Aar 1482 fik Enkedronn. Dorothea K. til Enkesæde, og her opholdt hun sig for det meste, ligesom hun døde her $\frac{10}{11}$ 1495. I øvrigt hører man mest Slottet omtalt i den senere Middelald. som Samlingssted for Møder og som Statsfængsel. Af Fangerne nævnes Domprovst Jakob Lange, kendt fra Striden med Jens Grand 1294, Biskop Rudolf af Skara og Grev Otto af Rupin, der førtes hertil efter Slaget ved Falkøping 1389; 1520 lod Chr. II Sten Stures Enke, Fru Kirstine Gylenstjerna, føre hertil tillige med hendes Moder, Fru Sigrid Baner, hendes Børn Gustav og Magdalena og nogle svenske Adels-

„Kalundborg Slot i sin Velmacht“.
Efter Resen.

a) Farshat brugt til fængsel. b) Kallits foelen fordi at Dronning Margrete lofvet Kong Albret at ride den højeste foel i Danmark og meenis hand i den at hafve sidet fangen. c) Malttaarnet fordi der giordis Malt. d) Hvorudi har været Bagerofven. e) Kirchen. f) et fangetaarn hvorudi Kong Christian 2. sad fangen.

mænds Fruer. Da Chr. II var flygtet fra Danmark, holdt Borgens dav. Hovedsmand, Claus Eriksen (Ravensberg) den nogen Tid for Chr. II, indtil Rigets Hofmester Mogens Gøye aabnede Underhandling med ham og lovede ham at blive Kong Fr. I's Mand, hvis han vilde overgive Slottet. Claus Eriksen befalede da sine Svende at holde Vagt paa den anden Side af Borgen, medens han selv med sine udvalgte vilde forsvare det vigtige Taarn „Folen“; 50 af Kong Fr.s Folk blev da om Natten hejsede op i Taarnet, overfaldt Besætningen og tog Borgen. Claus Eriksen siges ikke længe efter at være blevet slaget til Ridder, men overallt i Landet fik han Tilnavnet „Slippeslot“. I Grevens Fejde blev Slottet erobret og givet af Grev Chr. $\frac{1}{1}$ 1535 i Forlening til den oldenburgske Adelsmand „lange“ Hermann; men allerede i Jan. 1536 maatte han overgive det til Mogens Gøye. S. Aar fik Knud Pedersen Gyldenstjerne det i Forlening, og han blev saaledes Bevogter af sin gamle Fjende, Chr. II, da denne 1549 førtes til Kalundborg, hvor han for øvrigt havde temmelig stor Frihed under sit Ophold her til sin Død 1559**). Af senere Statsfanger

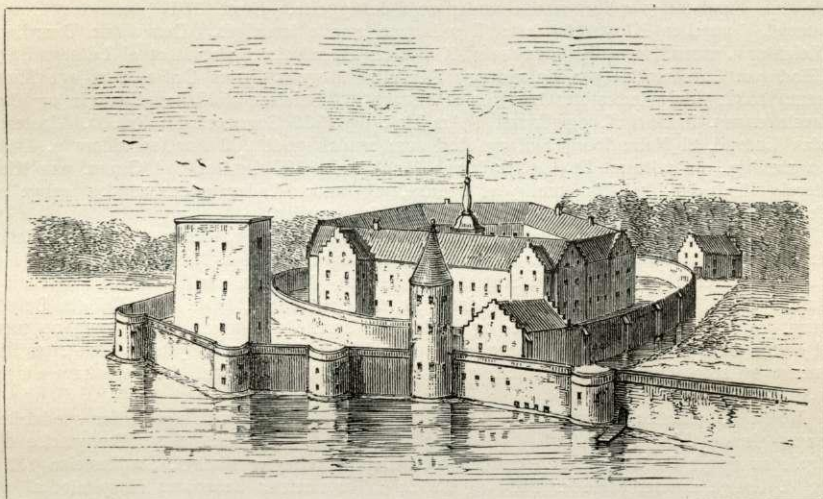
*) Af kgl. Hovedsmænd paa Slottet kendes: Hr. Jens Ever 1364, Hr. Herman Flemming 1397, Hr. Anders Jepsen Lunge 1419, Torbern Jensen (Sparre) 1424-30, Hr. Jens Torbernsen (Sparre) 1439, Hr. Joachim Flemming 1444-45, Anders Jensen (Passov) 1454, Didrik Jensen (Qvitsov) 1465, Hans Navl 1470 og 1477. Jep Lang 1490-1504, Lasse Navl 1504, Peder Lauridsen (Baden) 1511-17.

**) „Fredsstenen“, paa Skt. Jørgensbjerg, i Nærheden af det Sted, hvor Helligkors Kapel (se p. 423) laa, skal efter et Sagn betegne det Sted, hvortil han maatte udstrække sine Vandringer.

nævnes den svenske Gesandt Steen Eriksen 1565 og den svenske Feltherre og lærde Carl Mornay, der toges til Fange i den nordiske Syvaarskrig og sad her 1566-73, og Chri. Dybvad, der for sine skarpe Udfald mod Adelen sad her (i Folen) henvedt to Aar til sin Død 1622. Efter Grevens Fejde stod for øvrigt Slottet hen og forfaldt som Fæstning. Endelig blev det indtaget af de svenske 1658, og Borgerne betalte 400 Lod Sølv og 50 Rd., for at Fjenden ikke skulde stikke det i Brand, hvad der vilde sætte Byen i Fare, men sprængte det i Luften. Mursten fra Ruinerne benyttedes forskellige Steder; 1663 beordredes Sten til Kronborg Slots Reparation.

Der er nu saa godt som ingen Ruiner tilbage, kun i en Have Ø. for Torvet er der i nyeste Tid fremdraget og atter tildækket en mindre Murrest af et Taarn; men Stedet, hvor Borgen har ligget Ø. for Kirken, kan tydeligt ses; Gaderne „Volden“ og „Bag Graven“ angiver Nord- og Sydgrænsen for den. Af bevarede Afbildninger fra 17. Aarh. kan man nogenlunde gøre sig et Begreb om, hvorledes den har set ud. Fæstnings-

Kalundborg Slot. Efter en Tegning i Nationalmuseet fra c. 1650.

værkerne har udgjort omtr. en Cirkel og bestod af Volde, Mure og Taarne med Grave om; de stod tillige i Forb. med Byens egne Mure (se ndfr.), og inden for den indre Ringmur laa Slottet selv eller Hovedbygningen, der var i flere Stokv., udgjorde 5 Længer og indsluttede en Slotsgaard med en Brønd i Midten; den ene Længe skal paa hver Ende have haft et Taarn, hvoraf det ene brugtes til Kapel (1364 nævnes et Skt. Georgs Kapel, 1457 Johannes Evangelists Kapel), det andet til Fangetaarn. I den ydre Ringmur var der 4, vistnok fritstaaende Taarne, nemlig Farshat, Folen, der var det højeste, og hvori Rigets Dressel, 3: Arkiv, gemtes (se Werlauff, Efterretn. om det gl. Rigs-Arkiv paa K. Slot, i Ny Minerva 1807, 4. Kvartal, p. 97 ff.) samt Maltaartnet og Bagertaartnet.

Af Bymurene fandtes 1907 interessante Levninger i det saakaldte Lindevænge V. for Kirken. Umiddelbart V. for Lindegaarden fremdroges Rester af et glt. Portaarn, sikkert Stadens oprindl. Vesterport, hvortil der slutter sig en godt 60 m lang Mur, alt af Kampesten og sikkert bygget i 12. Aarh. Inden for Portaartnet har ligget en lidt yngre Bygning af Kampe- og Munkesten, indeholdende en Kampestenstrappe og en Bagerovn, efter de arkitektoniske Enkeltheder at dømme fra Beg. af 13. Aarh.; løst-liggende i denne Bygning fandtes et ottekantet Søjleskaft med tilh. Trapezkapitel af Granit. Til en yngre Del af Middelald. hører dels de endnu ikke undersøgte Mure langs Lindegaardens Vestside, dels de aneligere Mure i Lindevængets nordl. Del, Byens gl. Nordvesthjørne. Der spores i disse Ruiner to Byggeperioder, idet der først har staaet en meget svær, c. 2,5 m tyk Bymur med et halvrundt Hjørnetaarn, som senere er blevet afløst af betydeligt spinklere Mure og et kvadratisk Hjørnetaarn; dog

er begge Sæt Mure opførte af Munkesten. Det maa fremhæves, at Borgere i K. købte det Jordstykke, hvor de første Ruiner blev fundne, og derved muliggjorde Nationalmuseets Udgravninger. Undersøgelserne er endnu ikke fuldførte, og selv om Murene delvis er ubedrede, staar en endelig Regulering af Terrænet tilbage^{*)}. (Se C. M. Smidt, i „Fra Holb. Amt“ 1908, samt i „Kalundb. Avis“ ^{13/11} 1907).

Kalundborg havde i Middelald. kun eet Kloster, for *Graabrødre*, stiftet sandsynligvis 1239 af den for Munkevæsenet virksomme Grevinde Ingerd af Regenstain; dets Kirke blev dog først indviet 1279. Klosteret laa paa den nuv. Kalundb. Ladegaards Plads, straks N. for Slotspladsen. Den Tilladelse, Vald. Atterdag 1361 indhentede hos Paven til at maatte flytte det, fordi det laa Slottet for nær, kan saaledes næppe være benyttet. Flere Gange holdtes Provisialkapitel i Kl., og dels dér, dels under et Lindetræ paa dets Kirkegaard holdt Kongerne af og til Retterting. Paa sin anden Romerrejse, 1488, udtalte Dronn. Dorothea Ønsket om at faa Observansen indført i Kalundborg Kl., men det lykkedes ikke; tværtimod fik dette 1497 pavelig Stadfæstelse paa sine Ejendomme, da dets Fundatser var forsvundne under en Ødelæggelse. Først 1517 indførtes Observansen, hvorefter Klosterets faste Ejendomme maatte frasælges. Den sidste Guardian, Melchior Jensen, fremskyndede selv Klosterets Ophævelse; paavirket af Luthers Lære tillod han Lensmanden paa Kalundborg Slot efter Mogens Gøyes Ordre at udjage Munkene, 1532. Selv indkaldtes han for at deltage i Affattelsen af Kirkeordinansen og blev første evang. Præst i K. og Provst i Ars Hrd. og 1539 Sognepræst i Raklev. Klosteret blev Ladegd. til Kalundborg Slot og stod som saadan godt 200 Aar (se videre p. 431); en nærligg., nu udtørret Sø kaldtes længe Munkesø. 1787 fandtes den videre paa Klosterets Plads 10 Skeletter, mulig af Munke, og under Ladegaardens søndre Længe er der for faa Aar siden truffet Grave fra Klosterkirkegården.

Foruden Vor Frue Kirke havde Byen i Middelald. endnu en Kirke, *Skt. Olai Kirke*, der laa i Byens nordvestl. Udkant, hvor nu Kirkegården af s. Navn ligger. Den har vistnok været Byens egentlige Sognekirke, medens Vor Frue var Slotskirke. Det nuv. Raklev Sogn hørte til den; men da dette fik sin egen Kirke, tabte Skt. Olai sin Betydning, og efterhaanden som Øvre- og Nedrebyen smeltede sammen, horte man op med at bruge den. Den blev dog staaende til op i 19. Aarh., men benyttedes kun som Sømærke og som Gravkapel. Kirkens rigt forgyldte Altertavle skal tidligere have staaet i Slotskapellet.

Mod Ø., udenfor Kalundb., i Kordel, laa et *Skt. Jørgens Hospital* for spedalske, nævnt første Gang i 13. Aarh. 1361 tog Kong Vald. dets Præst i sin Beskyttelse og ligeledes noget Gods, der var skænket det. Dets Privilegier fik kgl. Stadfæstelse 1391 og fl. Gange senere, saaledes 1404 og 1515; i Testamenter betænkte Hospitalet af og til, saaledes 1292 og 1307. 1401 gav Paven Aflad til dem, der Skt. Jørgens Dag besøgte Skt. Jørgens Kapel i Kordil. 1631 henlagdes Hospitalets Ejendomme og Indtægter til Vartov i Kbhvn. imod, at Kalundb. By stedse skulde have 6 Senge at belægge dér. Nær Skt. Jørgensgaard, mellem den og Kalundborg Slots Tegllade, laa i Middelald. et *Helligkors Kapel*, som 1495 henlagdes til Vor Frue Kirke.

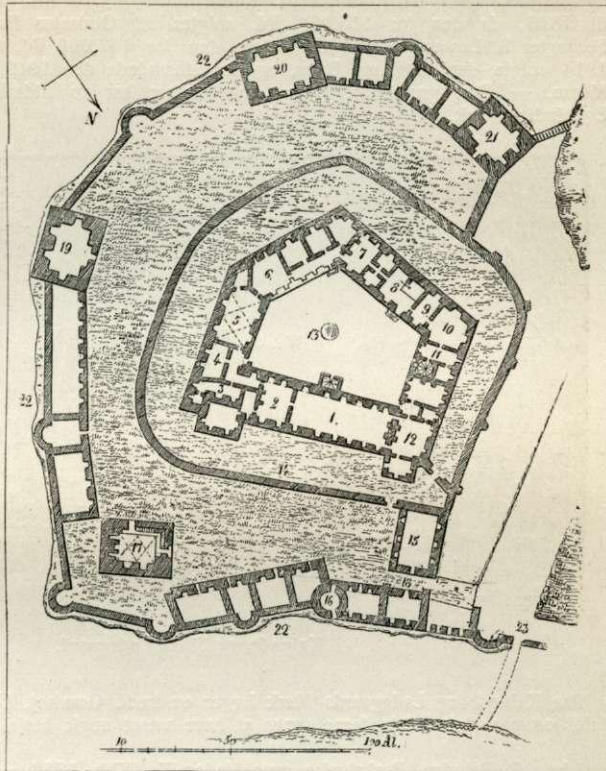
Alt dette sammen med, at der nævnes to Gilder, *Skt. Knuds* og *Skt. Gertruds*, vidner om, at K. har været en ret betydelig By i Middelald. Af en Fortegnelse af Købstædernes Afgifter fra 1270 nævnes K. som den fjerde i Rækken (næst Roskilde, Kbhvn. og Næstved) efter Afgiftens Størrelse. De første Privilegier, vi kender, blev givne Byen af Kong Hans 1485 (da den fik samme Privilegier som Roskilde og Kbhvn.), og disse Privilegier stadfæstedes senere fl. Gange, saaledes af Chr. III, Chr. IV og Fr. III. Øvrebyen var i Middelald. den egentlige By og som saadan befæstet (se ovfr.). Ogsaa længe efter at der var sket Bebyggelser baade mod S. ned til Fjorden og mod Ø., beholdt Øvrebyen Ry som den vigtigste Del; men svære Ildebrande, saaledes en under Kong Hans og en 1617, samt Krige hærgede den; Grevens Fejde tog paa den, men endnu værre var Svenskekrigen 1658-60 (se „Fra Ark. og Mus.“ I p. 277 og „Fra Holb. Amt“ 1907), og da Borgen var sunket i Grus, var Øvrebyens Rolle udspillet, og Nedrebyen, hvis Ligeret anerkendtes ved 1650, blev den egtl. By, skønt ogsaa den havde lidt voldsomt ved Fjendens Brandskatninger (1645 havde Kalundborg 1139, 1672 1058 Indb.). Men hvad der hjalp Nedrebyen op, var Handelen; thi det var

*) Endnu paa Resens Tid fandtes der Rester af Befæstningen. I Lindegaardens Have stod saaledes Rester af et firkantet Taarn (Søtaarnet), og ved den søndre Del af Bymuren, der løb tæt ned for Præstegade, var der Levninger af ikke mindre end 3 Taarne. Det lader dog til, at denne Befæstning, i alt delvis, allerede har været forfalden sent i 16. Aarh.; 1582 (og ligeledes 1609) nævnes en Gaard, Taarnaarden, hvori der „i fordums Tid har staaet et Taarn“, men af hvilket da kun et lille Stykke Mur stod tilbage.

Byens Hovederhverv. I sidste Halvdel af 17. Aarh. tjentes der Penge ved den udenlandske Handel, især paa Vest- og Sydeuropa, og dette varede ved til Midten af 18. Aarh., da den afløstes af en betydelig Handel paa Norge (Byen havde 1732: 1232, 1769: 1267 og 1787: 1375 Indb.). Af ikke ringe Betydning for Byen var ogsaa Smakkefarten paa Aarhus lige op til Midten af 19. Aarh., navnlig bragte Handelen med jydsk Kreaturer, der i 18. Aarh. beløb sig til 7-8000 Stk. aarl., store Indtægter. Handelen beskæftigede sig særlig med Kornvarer, Kvægavlsprodukter, Malt og Brændevin, for hvilken sidste Vare K. særlig stod i Ry. Efter Tabet af Norge blev Handelen paa England og Holland den vigtigste. Men fra 1830'erne gik det ogsaa stærkt tilbage med denne Handel (se foran p. 417). Først efter 1880 kom der atter Liv i Indførslen, særlig af Foderstoffer og Kul, til Dels paa Gr. af de forbedrede Havneforhold, og Byen maa nu siges at være i god Fremgang. — Ved en stor Brand $\frac{23}{10}$ 1901 ødelagdes henvend $\frac{1}{4}$ af Byen, da en stor Del af Kvarteret mell. Havnen og Kordilgade brændte (bl. a. 6 Købmandsgde med Pakhuse, flere Silopakhuse m. m.). Foraar 1920 var der atter en stor Brand. — I K. er Maleren J. Th. Lundbye f. 1818.

Kalundborg Slots Ladegaard (se p. 417) blev, efter at den 1664 var blevet købt af Gabriel Marselis, under dennes Søn Frants Marselis ophøjet til fri Sædegaard 1687. Han solgte den 1703 til Grev Carl Ahlefeldt til Langeland, der desuden havde købt det senere Lerchenborg, og efter hvis Død (1722) den udlagdes til Geheimeraadinde Walter, og efter at hun var død, solgtes den 1724 for 122,000 Rd. til Chr. Watkinson, engl. Købmand i Hamburg, † 1729, hvis Arving John Thornton afhændede den 1742 til General og Gehejmerd. Chr. Grev Lerche, der 1755 oprettede Stamhuset *Lerchenborg*, hvortil ogsaa K. Ladegd. kom til at høre (se *Lerchenborg*). Hans Enke solgte dog efter kgl. Bevill. K. Ladegd. 1792 til Kammerrd. P. Bech for 70,000 Rd.; han afhændede den 1796 for 100,000 Rd. til Kommandør Otto Fr. Stub, som 1807 solgte den til sin Svigersøn, Nordmanden Jak. Schnell for 196,000 Rd. (her døde Maleren Kratzenstein-Stub 1816, en Søn af Kommandør St.). Efter hans Fallit og Død solgtes den 1826 for 61,000 Rd. til Chr. Barner († 1866), hvis Søn Leopold Barner solgte den 1887 for 330,000 Kr. til O. Fr. Chr. A. Lawaetz († 1914), der 1907

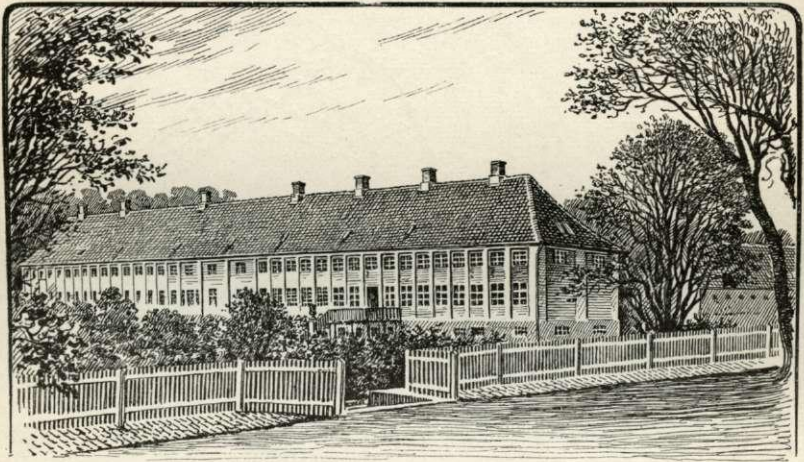
Grundtegnning af Kalundborg Slot fra c. 1650.
Efter en Tegning i Nationalmuseet.

1. Ridder Salen. 2. Fruer Stuen. 3. Fade-bur. 4. Cancelled. 5. Kierken.
6. Rust Kamred. 7. Borgerstuen. 8. Kiøckenet. 9. Spis-kamred. 10. Spieskiølden.
11. Porten. 12. Junkers gemach. 13. Brønden. 14. Ring Muren.
15. Korn-hused. 16. Faders hat. 17. Foelen. 18. Slots Porten. 19. Malt-Torned.
20. Bryger-Torned. 21. Smede-Torned. 22. Graven om slottet og Byen. 23. Logen til Skib br.

solgte den til Sønnen, Forpagter C. Lawaetz, og han solgte den 1909 til den nuv. Ejer, C. A. N. Lawaetz. Den to Stokv. høje, c. 87 m lange Hovedbyggn. er opf. 1752 af Chr. Lerche (hans Vaaben staar over Porten), da de gamle Klosterbyggn. var nedbrudte.

Lerchenfeldt blev ogsaa bortsolgt fra Stamhuset Lerchenborg 1792, i hvilket Aar den købtes for 30,000 Rd. af Kammerrd. Ad. Chr. Winderleff, som 1802 solgte den for 68,000 Rd. til Agerup og Rasmussen, hvilke atter 1806 afhændede den for 89,000 Rd. til H. H. Freiesleben. 1809 solgtes den for 126,000 Rd. til Gjersing og Maribo, 1811 til Konferensrd. Rothe for 150,000 Rd., i hvis Familie den var til 1846, da den for 115,000 Rd. solgtes til Godsejer Barner, derefter 1847 til Forpagter S. Lassen, som 1854 solgte den for 187,000 Rd. til Etatsrd. E. Holm, der 1914 solgte den til Aug. Bang, og han afhændede den 1919 til Ritm., Kmjkr. v. der Maase. — Den grundmur. Hovedbygning har to Sideløje, hvoraf den ene er Egebindingværk.

Kalundborg Slots Ladegaard.

Paa Kalundborg Ladegaards Mark ligger en fredl. Gravhøj, *Ulvshøj*. Under Lerchenfeldt og paa Købstadsjorderne synes at have været nogle Høje.

Litt.: P. Paludan, *Beskrivelse over Staden K., Kbh.* 1788. — M. M. Lund, *Optegn. om K. Købstad, Kbh.* 1854. — Fr. Algreen-Ussing, *Bidr. til K.'s Hist.*, i *K. Avis* 1858-59. — Fr. Algreen-Ussing, *Efterretn. om K., Kbh.* 1869. — F. E. Hundrup, *Lærerstanden ved de nedl. Latinskoler i Kjøge, Holbæk, Kallundborg og Ringsted*, Roskilde 1870. — C. M. Smidt, *Fra det gl. K.*, i „*Fra Holb. Amt*“ 1908. — O. Lund, *Af Livet i den gl. Købmandsgd., Erindr. fra K.*, i „*Fra Holb. Amt*“ 1908-9. — H. V. Clausen, *Fra Holb. Amt*, 1918, p. 310 flg. — D. Byer og deres Mænd, XXVII, Aarhus 1918.